

TRIANON REVÍZIÓJA ÉS A TÖRTÉNETÍRÁS

A “HÁBORÚELŐTTI magyar nemzetiségi politika a történetírás és nem a napipolitika dolga”, állapítja meg folyóiratunk lapjain a nála szokásos nyílt elfogulatlansággal Szász Zsombor, a mai kisebbségi élet finom érzékű megfigyelője.¹ Átutalva a nemzetiségi politika megvizsgálásának és megítélésének feladatát a történészekre, ezzel a hazai történet művelőire súlyos feladatot rótt, amely alól azonban mindinkább lehetetlenné válik a kitérés, a komoly munkának további halogatása.

A történetkutatás, bármennyire hajlamos volna is bezárkózni a tiszta tudomány korlátjai közé, mindenkor kénytelen volt egyúttal állami, nemzeti célok szolgálatában is dolgozni, elkezdve az ó-, közép-, és újkor udvari történetírásán egész azon többé-kevésbé tudományos művekig, melyekkel ellenségeink az osztrák-magyar monarchia szétrobbantását már jó előre, sőt részben még a háború előtt próbálták előkészíteni. Francia, cseh, oláh, szerb történétírók a világháború után is tovább folytatták e tevékenységüket, melyet egyes tereken, pl. az erdélyi agrártörténet, vagy a székelyeknek állítólagos oláh eredete dolgában a magyar történészek nem egyszer sikerrel utasítottak vissza. Az ilyen kitalálások megcáfolásában a legnagyobb hatást újabb történetíró nemzedékünk egy vezető egyénisége érte el, aki a magyar nemzet szolgálatában folytatott ez idegen nyelvű polémiáját álnéven volt kénytelen írni, nehogy oláh uralom alatt élő hozzátartozóit veszélynek tegye ki... Az érdemes erdélyi kutató pedig: Karácsonyi János kanonok, egész haláláig bátran harcolt az oláh történészek meséinek szétszakításáért, Erdély földjén, oláh környezetben. Ily szinte heroikusnak mondható küzdelmek mellett mégis meg kell állapítanunk, hogy történettudományunk még alig ismerte fel azt a teret, melyen a küzdelmet a legnagyobb sikerrel veheti fel, éppen azon irányban, melyet Szász Zsombor fenti szavai megjelöltek.

A hozzánk legközelebb álló és hasonló sorsot szenvedő német történetirodalom tíz év óta folytatja erőfeszítéseit, hogy a versaillesi béke igazolásául szolgáló ú. n. Kriegsschuldfrage, a háborús felelősség kérdését tisztázza. A német történészek német és idegen nyelven egész könyvtárat írtak már össze erről a témáról és munkájukkal sikertült is nemcsak a semleges népek, hanem elsősorban az angol és amerikai tudomány, s ezen keresztül az angolszász közvélemény nagy részét

¹ Szász Zsombor, Megjegyzések egy kisebbségi vitához, Magyar Szemle XII. kötet, 1931 o 175. 1.

felszabadítani a francia szuggesztió alól. A német történettudomány céltudatos és organizált munkájának köszönhető, hogy egymásután állottak fel angol és amerikai tudósok, akik kijelentették, hogy a háború felidőzésének vétségében Németország nem egyedül és nem inkább felelős, mint bármely más hadviselő fél, s ennek következtében kétségtelenül hibás és vérlázítóan igazságtalan a versaillesi békeokmány azon kijelentése, hogy Németországnak a súlyos feltételeket a világháború gonosz felidőzéséért kell vállalnia. Igaz, hogy történeti tények tisztázása még nem jelenti a hatalmi viszonyok megváltoztatását, de a háborús felelősség megcáfolásával a német történettudomány, ha mást nem is, de legalább pszichológiai előfeltételét, hozzátehetjük: nélkülözhetetlen előfeltételét teremtette meg a hatalmi viszonyok kedvező irányú változásának.

A háborús felelősség e közvetlen formája, az, mely az 1914 július hó szándékaiból és a hadüzenetből adódik, minket magyarokat alig érint. Mióta az 1918-1 osztrák republika hivatalos Vöröskönyvében a bécsi levéltárak erdélyi szász származású tisztviselője, Gooss Roderich kiadta azon közös minisztertanácsbeli jegyzőkönyvet, melyből félre nem magyarázhatóan kiderül, hogy a magyar állam felelős képviselője, gróf Tisza István miniszterelnök a háború megindítása ellen nyilatkozott, s ezt a felfogását osztrák kollégáival szemben erélyesen képviselte: azóta nem volt többé lehetséges a mi szétdarabolásunkat és állandó szolgaságra vettetésünket a háborúindítás hazugságával komolyan indokolni, mint ezt a németekkel szemben tették. Tisza István magatartása, melyet hosszú hallgatása, a háborús „usztítás“ vádjának hősi viselése és férfias halála egyenesen tragikussá avatott, egyszerűsmindenkorra megmentett bennünket e vádtól, melyet még a francia és cseh zsumalizmus leggyűlölködőbb sarkaiban sem lehetett többé fenntartani, főként azóta, hogy Tiszának és vele a magyar nemzetnek ártatlanságát francia írók, a Tharaud-testvérek művészete regényes színezéssel terjesztette el az egész művelt világon. Ezen a téren a magyar tudománynak jóformán alig maradt tennivalója.

De nekünk is megvan a magunk keresztje, s minket is ott vár, ha semleges vagy volt ellenséges körökkel érintkezünk, az a kérdés, melyet kötétként vetnek nyakunkba, mint a németekébe a háborús felelősséget: hogyan bántunk nemzetiségeinkkel a régi, nagy Magyarország kereteiben? És ezzel a kérdéssel nemcsak ellenséges társaságban találkozunk: volt szövetségeseinknek, a németeknek igen nagy része is, pártkülönbség nélkül: nacionalisták, katolikus centumpártiak, szocialisták, egyaránt meg vannak győződve, hogy nem-magyar nemzetiségeinket „elnyomtuk“, s ezért országunk feldarabolása, a nemzetiségek kiválása nem teljességgel megokolatlanul sújt bennünket. A szélső német jobboldal lapjai e tekintetben semmivel sem maradnak el a cseh propagandától elhelyezett nyilatkozatok mögött azon állandó és éles rekriminációkban, melyekkel a múltnak nemzetiségi, kisebbségi politikájáért illetnek bennünket. Csak aki a világháború katasztrófája óta egyetlen idegennel sem beszélt és egyetlen külföldi sort nem olvasott, csak az hiheti el, hogy ez a vád könnyen mellőzhető dolog, mellyel szemben legegyszerűbb védekezés a hallgatás.

Egyszerűnek valóban egyszerű a hallgatás, sőt kényelmes is, azonban az elterjedt téves felfogás általánosságával szemben inkább károsnak, mint hasznosnak tartható. Ha pedig a dolgokat a napi politika és népszerűség szempontjaitól elvonatkoztatva, az igazi nemzetiség magaslatáról szemléljük, akkor valóban érthetetlennek találjuk azt a felfogást, mely egy, a nemzet jelen és jövő viszonyait igen közelről érdeklő kérdésben a hallgatás követelményét emeli fel. Nemzeti életünk igaz, hogy emberi életek összessége, s benne így természet szerint sok emberi is van, de semmi olyan nincs, amit akár szégyenlennünk kellene, akár pedig, kimondása esetén, kárunk lehetne belőle. Nemzet és nemzetiség fogalmának valóban csekély ethikai értelmet adnak azok, akik múltunk bármely vonatkozásait elhallgatandóknak tartják, s a hallgatás parancsoló szükségét éppen nemzeti, hazafias érdekekkel merészelik megokolni. A nemzeti közösség minden vérségi eredet, százados együttélés, örömmek és szenvedésnek generációkon át összegyűjtött közös rezervoárja mellett sem volna nemzeti közösség, ha nem volna ethikai tartalma, s ha ennek híján tagjait erkölcsileg alacsonyrendű cselekedetekre, aminő a tudatos elhallgatás, csábíthatná vagy kényszeríthetné. Képzelnék el, minő gúnykacajjal válaszolna a nemzeti erkölcsnek európai viszonylatban is legnagyobb megszemélyesítője, gróf Széchenyi István, a kávéházi politika ily követelményére, mely az Ő szemében teljes műveletlenségnek, nemzeti dekadenciának, erkölcsi süllyedésnek volna látható jele. Távol Széchenyinek démoni szatírájától, melynek a mai, különösképpen barokk-bizánci érintkezési formák közt úgysem volna helye, nyugodtan megállapíthatjuk hazánk történetének eléggé beható ismerete alapján, hogy bizony abban szemeyi elhallgatni való sincs, sőt minél inkább ismerjük és kidolgozzuk azt, annál inkább szolgálhatunk vele nemzetünknek, mely ma inkább, mint bármikor, rászorul mindnyájunknak erkölcsi komolyságú szolgálatára.

Nem hajtva tehát a kávéházi politika e tanácsaira még akkor sem, ha azok magasabb körökből származnak, vizsgáljuk meg a modern történettudomány módszerével, mi igaz a vádban, mely a kisebbségek százados elnyomását veti szemünkre. A kisebbségi kérdés három korszakban három különböző aspektussal rendelkezik. A legújabb Wilson fellépésétől, azután a békeszerződésektől és a Nemzetek Szövetsége megalapításától datálódik, s jellegét az adja meg, hogy a kisebbségeknek bizonyos fokú jogi létezését úgy a szerződések, mint a világ közvéleménye elismerte, minek következtében az egész kisebbségi kérdés a nemzetközi jog, a nemzetközi politika, s egyúttal az egyes államok belső politikája körébe tartozik. Ez a korszak tehát még nem érdekli a történetírást. Annál inkább az azt megelőző két másik korszak: az egyik a liberális nemzetállamok korszaka, melyet általában a nagy francia forradalomtól, a 18. század végétől lehet számítani, — a másik korszak viszont azon századokat foglalja magában, melyek a francia forradalmat megelőzően teltek el, amennyiben ezen régi századokban nemzetiségi kisebbségek nyomai felismerhetők.

A két korszak, a liberális-nacionális és az azt megelőző, belső struktúrájában, s ennél fogva a kisebbségi kérdés jelentkezési formáiban is teljesen eltér egymástól.

Az európai nemzetállamok, melyek egymásután átvették az észak-amerikai és francia forradalmi alkotmányvideákat, a 19. század folyamán a polgári egyenlőség elvét valósították meg törvényhozásukban, olyképpen, hogy minden, a nemzetnél avagy államinál szűkebbkörű közösség különállását megszüntették. A francia forradalom óta sem a régi tartományoknak, sem a rendeknek nincsenek többé előjogaik, minden francia terület homogén, nincs többé sem rendi, sem tartományi, sem nemzeti különbség, s a korábbi feudális úr, a korábbi provinciális polgár, kinek ügyei valamelyik vidéki parlament elé tartoztak, most már csak mint francia állampolgár várhat jogvédelmet, olyant, aminőt mindenki kap. A rendi és tartományi eltéréseknek ugyanez az elsimulása ment végbe Franciaország után a többi kontinentális nemzetállamban, elsősorban Német- és Olaszországban, s ugyanez a processzus szüntette meg az 1848-i alkotmány útján nálunk is a rendi eltérésekkel együtt a területi külön jogviszonyokat, minek következtében utóbb az erdélyi három nemzet, a jász-kún kerület és a hajdú városok területi különformái feloldódtak a vármegyarendszerben, mely a francia departement-rendszer egyenlősítő és állampolgárrá nevelő szerepét vette át.

Minden állampolgár egyenlő és egyik sem bírhat a többitől eltérő külön jogokkal: a liberális nemzetállamok ez alapelve önmagában is kizárta azt, hogy a nemzeti kisebbségek bármely államban is külön jogvédelemben részesülhettek volna. Mikor a polgároknak egyenlő jogaik és kötelességeik vannak, vajjon mi értelme lehetne annak, hogy a lakosság egy aránylag kis csoportjának még valamiféle külön jogvédelmet is biztosítsanak! Ennek következtéseként a 19. század egész Európában a nemzeti kisebbségek jogtalanságának korszaka, melyet a kisebbségek szempontjából sokkal súlyosabbnak kell tartanunk, mint a francia forradalmat megelőző századokat. A liberális nemzetállam ugyanis törvényhozását mindenütt a hegemoniát birtokló többségi nemzet kultúrájának, sőt számbeli gyarapodásának szolgálatába állította, amiről az előző korszakban szó sem volt, úgyhogy most a nemzeti kisebbségek mindenütt erősen centralizált, központilag organizált nyomás alá jutottak, mellyel szemben jogvédelmet senkinél nem találhattak. Ez a korszak az, mikor az állampolgári egyenlőség elvének fenntartása mellett a francia közigazgatás nagy sikerrel frandásítja el a bretonokat, provensalokat, olaszokat, Belgium francia kormánya a flamandokat, Porosz-Németország az elzásziakat és a lengyeleket prusszifikálja, hogy Írország embertelen elnyomásáról ne is beszéljünk, mely pedig e kisebbségellenes korszakban legkevésbé sem tudta az emberekben az angol szabadságjogok tiszteletét megingatni.

A század ez általános európai viszonyaiba kell beállítani a magyarországi nemzetiségi kérdést és akkor világosan látjuk és bárki előtt bebizonyíthatjuk, hogy mi nemcsak hogy rosszabbul nem bántunk nem-magyar kisebbségeinkkel, mint Európa vezető népei a magukéival, hanem bizonyára sokkal jobban. A folyvást hangoztatott vádat tehát csak az egész európai helyzet összehasonlításával lehet megcáfolnunk, ezzel a módszerrel azonban teljes eredményt lehet elérni. A kisebbség-üldözésnek ez európailag szabadalmazott korában a magyarországi

kisebbségeknek sokkal jobb dolguk volt, mint a nyugatiaknak. A hazai kisebbségi probléma mindvégig nyelvi probléma volt, a nyelvkérdés kereteit általában nem lépte túl, amikor pl. porosz-lengyel viszonylatban gazdasági és társadalmi nyomás is erősen érvényesült, hasonlóképpen angol-ír vonatkozásban. A porosz példát, mely lengyel birtokokra német telepéseket hozott, a magyar kormányok nem követték, hasonlóképpen nyoma sincs nálunk a kisebbségek gazdasági élete oly könyörtelen elnyomásának, mint ezt véreink most cseh, oláh, szerb uralom alatt tapasztalják. A magyarság nem „nacionalizálta” az oláh iparvállalatokat és pénzintézeteket, melyek 1918 előtt évtizedeken keresztül szabadon fejlődhettek, s nem rendezett „földreformokat” az oláh és tót paraszt és birtokos koldusbotra juttatása érdekében. Viszont kulturális téren évenként igen nagy összegekkel támogatta a tisztán kisebbségi orthodox és egyesült egyházakat. De nyelvi téren is kétségtelenül szelidebb volt a magyar regime, semmint pl. a francia közigazgatási eljárás a franciaországi kisebbségekkel szemben, — itt a breton és egyéb nemzetiségekkel foglalkozó francia közigazgatási gyakorlatnak a magyarral való összehasonlítása valószínűen eredményeket hozhatna. Végül azt is kiemelhetjük, hogy míg Európa többi részeiben a nemzetállamok vezetői őszinte és nyílt brutalitással törekedtek a kisebbségek életfolyama erőszakos elszakítására, addig Magyarországon Széchenyi, Deák, Eötvös egyenesen ellenségei voltak a beolvasztásnak és a hegemoniális nemzetiség akkor szokásos terjesztésének, — ez oly etikai aktívumunk, melyet még egyáltalában nem használtunk ki, holott bizonyítására nem-magyar nyilatkozatot is eleget találhatunk.

Mіндеzen szempontokat tudtommal nemcsak revíziós propagandának, hanem történetírásunk is meglehetősen elhanyagolta, pedig alkalmazásuk nélkül a reánk nehezedő vádat az európai nyilvánosság előtt meg nem gyöngíthetjük. Egyedül a század első felére nézve állnak rendelkezésünkre aktákon alapuló kutatások, egyrészt az 1848 előtti magyar államnyelvről, másrészt szintén az 1848 előtti horvát nemzeti kérdés dolgában azon kötetekben, melyeket a Magyar Történeti Társaság elnökének, gróf Klebelsberg Kunónak kezdeményéből és előrelátásából adott ki, mint a magyarországi nemzetiségi kérdés okmánytárait.¹ Ezen vaskos kötetekből, melyeknek folytatása most folyik legjobb nemzetiségi történeti szakembereink tollából, az is kiderül aktszerű bizonyossággal, hogy 1848-ig, illetőleg 1867-ig már csak azért sem gondolhattunk, még ha akartuk volna is, nemzetiségeink elnyomására, mivel mi magunk is erős nyomás alatt állottunk és nyelvi jogainkért a bécsi kormánnyal szemben küzdelmet kellett folytatnunk. A század első kétharmadában nem mi voltunk a hegemón nemzet, mely centralisztikus közigazgatással az akkori európai formák között akarta saját nyelvét terjeszteni, hanem a bécsi némettség, mely hol a németet, hol a latin nyelv uralmát erőszakolta ránk. Az öreg Metternichnek retrospektív megállapítása, mely szerint a cseh nacionalizmus a bécsi udvar állandó partolásával felülről, a magyar azonban a kormány ellenére

¹ Miskolczi Gyula, A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában, 2 kötet, 1927 és 1928 és Szekfü Gyula, Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790—1848, 1926.

alulról indult ki és terjedt el, pregnánsul kiemeli nemzeti szerencsétlenségünket, mely magában is kizárja azt, hogy ez évtizedekben az európai szokásnak hódolva nemzetiségünket kínozhattuk volna. A negyvenes évek magyarosító szónoklatai, melyek ellen Széchenyi István oly erélyesen lépett fel, csak a francia és német liberális nacionalizmus gyöngye visszfénye voltak, s e szónoklatokat tettekre váltani, még ha akarták volna is a nemzet vezetői, hiányzott a független nemzeti autonómia és attól táplált közigazgatás. Az európai viszonyokkal való összehasonlításnak, melyről fent szóltam, tehát inkább csak a 67 utáni korszakra kell majd kiterjednie.

A KISEBBSÉGI KÉRDÉSNEK RÉSZLETEIT a liberalizmust megelőző századokban csak a legmodernebb történeti módszer alkalmazásával lehet megfigyelnünk, azon módszerével, mely a politikai eseményekben is szellemi kapcsolatokat keres és képes arra, hogy gazdasági és társadalmi, tehát materiális folyamatokban is feltalálja a lélek nyilvánulásait. Kisebbségi szellem kétségtelenül nincs e körökben, a nem-magyar nemzetiségek élete lepel alatt, feltűnés nélkül folyik, hasonlóan más európai kisebbségekéhez, melyek létezéséről csakis a rendi és vallási jelenségek szellemtörténeti átvilágításával, mint Röntgen-sugarakkal, vehetünk tudomást. Hazai viszonyainkat nézve, ismét két kort kell megkülönböztetnünk: a török hódítás előtti középkort a XVI. század elejéig s azután a XVI—XVIII. századot. A középkorban a nem-magyar nemzetiségek, amennyiben nem egyenként vándoroltak be, külön egy-egy család, egy-egy lovag, saját rendi szervezetet nyertek és ennek kereteiben szabadon megőrizhették nemzeti sajátságait. Ilyen sajátságos rendi védelemben éltek úgy a Nyugatról bevándorolt idegenek, mint pedig Keletről bebocsátott turk eredetű rokonaink, a bessenyők, kúnok, még a székelyek is. Az ország határain elhelyezett székely, bessenyő örök falvai éppúgy külön jogokkal bírtak s e különállásukat nemzedékről-nemzedékre áthagyományozták, mint a nagyobb kiterjedésű jász, kun és székely kerületek. Hasonlóképpen valóságos kisebbségi jogvédelmet foglaltak magukban a nyugatról bejött „vendégeknek“ adott városprivilegiumok, melyek árnyékában német, olasz, vallon telepések évszázadokon át idegen szigeteket alkottak a más jogéleletet folytató magyar társadalomban, valamint ugyanily privilegizált különállást élveztek egyes oláh vidékek, így a fogarasi kerület. S e kisebbségi jogvédelem hatásos voltát semmi sem bizonyítja annyira, mint az erdélyi szászoknak hosszú évszázadokon át érintetlenül megmaradt nemzeti sajátságai. A kisebb számú lakosságot magukban foglaló községi, városi, kerületi különállások természetesen nem tartottak ennyi ideig, de pl. a német városok külön jogállásán csak a XVII. században esnek csorbák, s hogy ez a rendileg megalapozott kisebbségi jogvédelem nem tudta mindvégig fenntartani az illető városok német jellegét, annak sem a magyarság állítólagos elnyomási szándéka az oka, mint ezt újabban a német nacionalista zsumalizmus szívesen hangoztatja, hanem egyrészt a német városi lakosságnak már a XVII. században megfigyelhető szaporatlansága, másrészt kulturális momentumok: a hazai németség a bécsi kor-

mány elzárta a német birodalmi kultúra kútforrásaitól s ezzel kiszolgáltatta a XVIII. században már erősen érvényesülő magyar kultúra békés olvasztó hatásának. Az egész kérdéskomplexumnak modern tudományos feldolgozása kétségtelenül eloszlatná még a német tudósok kételyeit is és teljesen igazolná felfogásunkat, mely szerint a régi rendi Magyarország szinte mintaszerűen berendezett kisebbségvédelmi apparátussal rendelkezett. Persze eddig számba sem vett adatokat kellene az új módszerrel megszólaltatni, s például mi mindent lehetne következtetni abból az egy adatból, hogy már a XVIII. században feltűnt a felvidéki német városok néptelensége és az, hogy „egy-egy roppant faházban alig lakik öt-hat személy“.

A középkor Magyarországon azonban a kisebbségek száma oly csekély, hogy az államot a magyarság nemzetállamának tarthatjuk. A nagy cezúrát itt is, mint politikai, kulturális és gazdasági életünkben, a török hódítás jelzi. Ehhez lassankint hozzá kell szoknunk és a XVI. XVII., XVIII. századi magyarok felfogásához visszatérve, a török korszakban kell keresnünk nemzeti szerencsétlenségeink igazi kútfejét. A bennlakó nem-magyarok számát a török korszak duzzasztotta meg s ez tette nemzetállamból, a lakosság vegyes voltát tekintve, nemzetiségi vegyületté Magyarországot, melyben a magyarság, volt idő, az összlakosságnak alig egyharmadánál volt több. A XVI. és XVII. században végbement e sorsdöntő változást részletesen ecseteltem a Magyar Történet 5. kötetében s ami még ez irányban hozzájárult nemzeti szerencsétlenségünkhöz a XVIII. században, azt sajtó alatt lévő kötetem tárgyalja — a változás annyira szembeötlő, hogy térképeken is szemléltetni lehet. Itt csak azon döntő momentumokra mutathatók rá, hogy 1. a magyarság és horvátság a déli részeken a török pusztítás következtéből megfogyatkozott s néprajzi határa tovább, északra tolódott; 2. az így támadt vacuumot már a török kezdte szerb- és oláhval betelepíteni; 3. a két oláh vajdaság, majd fejedelemség borzasztó belviszonyai miatt a XVII. és főként a XVIII. században az oláh nép ezrei megszakítás nélkül menekülnek Erdélybe, a Temesközbe, onnan a Marostól északra s amikor nem bocsátják be őket, a határvédelem kijátszásával lopóznak be magyar és erdélyi földre, mely számukra az ígért földje; 4. a XVIII. század folyamán tervszerű telepítéssel hozzák be földesurak és államhatalom a nemvárosi németiséget, a falulakó „sváb“ parasztokat; 5. a török elől menekülő szerbség szintén ekkor kéredzkedik be és kap külön területi autonómiákat, melyek élvezetében még a liberális nivellálás is csak a XIX. század második felében tudja megzavarni.

Mindezek egyes, rendkívül tanulságos fejezeteit képezhetik a magyarországi kisebbségtörténetnek, mely így természetesen nem a nemzetiségek elnyomását, hanem éppen ellenkezőleg a korábbi hegemón nemzet, a magyarság példátlan háttérbeszorulását és pusztulását bizonyítja. Bár e téren még igen sok a tennivaló, mégis vannak analogiára alkalmas adó kutatásaink, melyek világosan mutatják a processzus irányát és egyes fokozatait: előbb a magyarság pusztulását, például a XVI. századi tatárjárások következtében, az elpusztult magyar falunak tíz-tizenöt évig lakatlan voltát s azután a faluban váratlanul

oláh lakosság feltűnését, mely a hegyekről ereszkedett le a könnyű zsákmányra. A kutatás bizonyára illúziómentes éles pillantást követel: az a szem, mely minden nemzeti bajunk forrását ma is „Ausztriában“ keresi, s ezért a törökben történetileg is barátot akar látni, nem szívesen fogja a török- és tatárpusztítás füstölgő romjait megtekinteni s el fog fordulni attól a látványtól, mely pedig a török kor századaiban mindennapos: mint húzódnak meg elhagyott magyar falvak romjai közt sátorozó, cigányműveltséggel bíró vad rácok a török patronandája alatt, hogy utóbb a bécsi kormány és hadvezérei még melegebb pártfogásával megtartsák maguknak a magyar örökséget. Késérű látvány, de végig kell néznünk, sőt képét Európa szemei elé kell tartanunk, mert könnyen érthetően és cáfolhatlanul bizonyítja a mi igazunkat.

De módszerünkkel még tovább hatolhatunk a magyarság igazolása érdekében. A magyar lakosság elfogyatkozása és az új népelemek beköltözése alapján véve csak passzív esemény; a magyarság végigszenvedte, mert sötét végzete így hozta magával; ebben tehát nincs oly momentum, melyet modern kisebbségi gondolkodással „érdemnek“ lehetne tekinteni. Azt bizonyítja, hogy a folyton vérző magyarság nem „nyomta el“, nem is nyomhatta el a nemzetiségeket, de azt még nem mutatja ki, hogy a magyar nemzet egyenesen pozitív munkát végzett vagy végeztetett a nem-magyar kisebbségek kulturális felemelése, tehát egyenesen a minoritások életének biztosítására. Pedig erre is van fölös adatunk, részben régebbi kutatások eredményeként, de persze ez eredetileg politikai és egyháztörténeti kutatásokat le kell fordítanunk a még sehol meg nem írt minoritástörténet nyelvére. Itt csak a tények egy erdélyi vonatkozású csoportjára mutatunk rá. Régóta ismeretesek azon oklevelek, melyekkel a XVII. századi erdélyi fejedelmek oláh orthodox püspököket, úgynevezett vladikákat neveztek ki, s melyekben ezeknek kötelelességeit szigorúan megszabják. Az eddigi feldolgozás vagy elhallgatta ez adatokat, vagy pedig tisztán egyházpolitikai jelentőséget tulajdonított nekik, kiemelve, hogy a vladika-kinevezésekkel a kálvinista erdélyi fejedelmek az ő vallásukat akarták az oláhok közt terjeszteni, aminthogy ez oklevelek az oláh püspököket rendszeren alá is rendelik bizonyos dolgokban az erdélyi magyar református püspöknek. Sőt újabban olyan magyarázatokkal is találkozunk, melyek szerint a fejedelmek a református vallás terjesztésével végső fokon az oláhságot akarták éhmagyarosítani. Eddigi előadásom alapján alig szükséges bővebben fejtegetnem, hogy ez a kommentár teljességgel anakronisztikus, s a XIX. század nemzetiségi gondolkörét keresi és találja meg oly korszakban, amikor a nemzetiségnek mesterséges terjesztése még ismeretlen fogalom volt. De maguk a püspököknevező diplomák is bizonyítják e felfogás abszurditását. I. Rákóczy György ily okleveleiben kötelelességévé teszi az oláh püspöknek, hogy a „szegény oláhságnak a maguk született nyelvén prédikáljon“ s hogy a vasár- és ünnepnap ientiszteletet és minden egyéb kereszteleési, temetési stb. szertartást „vernacula sua lingua“, azaz oláh anyanyelvén végezze el. Apaffi Mihály pedig 1686-ban kinevezett oláh püspökének egyenesen meghagyja, hogy székhelyén.

Gyulaféhevárott, továbbá Hunyad- és Máramaros megyében iskolákat tartson fenn, melyekben mindenki oláh nyelven részesüljön az írás és olvasás tudományában, a haladottakat latinul is taníttassa, ezenkívül a fehérvári oláh nyomdát újra üzembe helyeztesse, s pópának csak oláhhul tudó, azaz nem rác vagy rutén embert alkalmazzon. Magyar nyelv tanításáról szó sincsen s valóban különös gondolkodás kell hozzá, hogy oly oklevélből, mely az oláh nyelv tanítását rendeli el, valaki e fejedelmek számára magyarosítási érdemeket következtessen ki. Nem, a magyar fejedelmeknek eszükben sem volt a magyarosítás, ők rendelkezéseikkel az oláh nép kultúráját akarták felemelni, aminthogy kétségtelen az is, hogy az oláh orthodoxiának szerb befolyás alól mentesítésével az oláh nyelv és kultúra szolgálatában valósággal érdemeket szereztek. Az eset különben iskolapéldája lehet az „átértékelésnek, melyre kénytelen az új módszer, a korábbi, szövegeket illuziónisztikusan kezelő és félremagyarázó történetírással szemben.

A fejedelmek e gondoskodása csak egy láncszemét alkotja az oláh nyelv és kultúra ápolásának, mellyel a XVI. és XVII. században ép Erdélyben találkozunk magyaroknál és szászoknál egyaránt. Az oláh nyelv és irodalom bölcsője Erdély és nem Moldva és Havasalföldé; az első oláh könyvek a XVI. század közepén Szebenben és Brassóban szász polgárok költségén jelennek meg, az első nagy oláh bibliafordítást 1581-ben magyar főúr, Geszti Ferenc dévai főkapitány adatja ki Tordai Mihály oláh református püspökkel. Az oláh nyelvet János Zsigmond református püspöke teszi 1567-ben a szláv helyett az istentisztelet nyelvévé. A magyar reformátusok és szász evangélikusok ez oláh kultúrtörökvéseit folytatják a XVII. század végétől kezdve a katolikusok, akik az oláhok vallási unióját alkotják meg s az egyesült görögkatolikus felekezetet teljesen oláh kultúrával látják el, ellentétben a nem-egyesültekkel, akik közt Bukarest és a vajdaságokbeli oláhság hatása alatt továbbra is uralkodik a szláv befolyás. Köztudomású, hogy az oláh nemzeti műveltség és aspirációk megalapítói ez uniált klérusból kerültek ki a XVIII. század közepétől kezdve s népiük kiművelését magyar urak pártfogása alatt, magyar írókkal kontaktusban kezdték meg. Kevésbé ismeretes az, hogy az oláhok unióját a XVIII. században évtizedeken át a magyar katolikus klérus védte a bécsi kormánnyal szemben, mely bár eleinte lelkesen támogatta azt, utóbb az uniált oláhságot kiszolgáltatta az orthodox szerbségnek, mert ez utóbbiban használható eszközt talált a magyarok ellen. A váradai püspökök unionisztikus munkáját mindegyre megzavarják császári tábornokok és óhitű rác vladikák, pedig a váradai magyar püspökök, pl. gróf Csáky Miklós, gróf Forgách Pál az unió fenntartásával kapcsolatban, költséget nem kímélve, pártolják az oláh kultúrát, Csáky Miklós az oláh papokat Rómában neveltetni, ami az oláh nacionaliztdkus mozgalomra döntő fontosságú lett; ezeket költ oláh iskolák és templomok fenntartására s egyebek közt eltiltva a pópáknak a parasztruhát, melyben addig jártak, saját költségén csináltat nekik reverendát, sőt oláh papi ruha gyártására Fenesen külön posztógyárat alapít. Az ezután megírandó magyarországi kisebbségtörténetnek „A magyarság érdemei az oláh kultúra kifejlesztésében és pártolásé-

ban“ című fejezete, meglepően gazdag a franda-cseh-oláh propaganda hazugságainak megcáfolására alkalmas ily adatokban.

Nincs itt hely arra, hogy a magyar-tót, magyar-horvát, magyar-német kultúrkapcsolatok hasonló feldolgozásának akár főbb vonásait is bemutathassam; meg kell elégednem annak kiemelésével, hogy a magyar történetírásra várakozó e nagy munka csakis a modern történeti módszer alkalmazásával lesz elvégezhető, mely politikai és gazdasági tények mögött életformákat tud látni és azt, miként emelte fel a magyarság e szegényen és tudatlanul beköltöző népeket magasabb életformák közé. Az egésznek alapját pedig legalább is az ország nemzetiségileg exponált vidékeinek pontos, levéltári kutatáson alapuló településtörténete képezi, amint ennek szükségét az új társadalomtörténeti iránynak fiatal képviselője, Mályusz Hémér már többször is kimutatta.¹ Késedelemre, hosszas tervezgetésre nincs többé idő, az utolsó tíz esztendő e tekintetben egy mulasztás, melyet alig lehet jóvátenni; hiszen Magyarország modern településtörténetében a kezdeményezést és vezetést máris átengedtük idegeneknek. A prágai orosz kutatónak a magyar-tót történeti néphatárt illető munkáit még csak komoly kritikában sem részesítettük, a hazai német településtörténet mindinkább birodalmi németek munkájából kezd megvilágosodni s a kezdemény, melyre Mályusz Hemér vezetésével Országos Levéltárunk hivatalnokai Önként vállalkoztak — a hazai újkori településtörténet okleveles megalapozása — mindennemű pártolás híján elhalásra van ítélve. Közben az ellenséges propaganda akadály nélkül belevéri az európai és világgözülemény fejébe nemzetiségeink százados elnyomásának meséjét, mely pedig a fentiek értelmében oly könnyen, maradék nélkül megcáfolható. Azt hiszem, elérkezett az ideje, hogy tudományos szervezeteink végre komolyan foglalkozzanak e kérdésekkel, amikor is kevésbé Történeti Társulatunkra gondolok, mely a fentemlített nemzetiségtörténeti kötet sor kiadásával példaadóan megteszi kötelességét, mint inkább Tudományos Akadémiánkra. Sajnos, ez utóbbinak elnöke nemrégiben több oly nyilatkozatot tett, melyek kevés reményt nyújtanak arra, hogy ez irányban kezdeményező lépéseket helyeseljen: egyrészt nemzetiségi politikánk múltját illetőleg a liberális államkoncepciót noli me tangere-ként akarja kezelteni, másrészt pedig a modern történeti módszerről is igen kedvetlenül nyilatkozott. Reméljük azonban, hogy első tudományos testületünk jelenlegi elnökének e kevésbé szerencsés állásfoglalása nem fogja útját állni annak, hogy a nagytekintélyű testület megtegye kötelességét és felkarolja, programjába fogadja azon kutatásokat, melyek a magyarság jelen és jövő helyzetét veszélyeztető és a külföldi közvélemény revíziós hajlandóságát hátráltató hazugságoknak tudományosan kifogástalan cáfolatát fogják meghozni.

SZEKŰ GYULA

¹ V. ö. Mályusz Elemér, A népiség története (Hóman Bálint, A magyar történetírás új útjai 237. l.) és Falutörténet, Magyar Szemle VL, 1929, 174. l.